

СОЦІАЛЬНИЙ ПАТРОНАЖ ЯК СКЛАДОВА ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБИ ПРОБАЦІЇ

БОГАТИРЬОВА Ольга Іванівна - кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології Навчально-наукового інституту права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ

В статті розглядаються передумови возложення на службу пробації, в разі створення в Україні, функції соціального патронажа. На основі вивченого зарубіжного досвіду, вивчається спроможність майбутньої служби забезпечувати належний соціальний патронаж в стосунках до підв'язаних осіб.

Ключові слова: пробація, служба пробації, соціальний патронаж, соціальна адаптація.

Термін «патронаж» небудений для українського тезаріусу. Аби з'ясувати етимологію й тлумачення цього поняття автор звертається до українських спеціальних юридичних довідників, в яких одночасно з терміном «патронаж» зустрічається й термін «патронат», проте відсутня їх чітка диференціація.

Чим же різняться ці два поняття?

Почнемо з граматики. Слово «патронаж» походить від французького patronage – участь, заступництво, покровительство, піклування. А «патронат» походить від латинського patronus – покровитель. Як бачимо, обидва слова мають на увазі надання якогось покровительства (протекції).

У 6-томній «Юридичній енциклопедії», зазначено, що патронаж – це «різновид піклування», а «патронат» – одна з форм виховання у сім'ях дітей, які залишилися без батьків. [12]. Великий тлумачний словник сучасної української мови дає декілька значень терміну «патронаж»: 1) організоване медичне обслуговування певної категорії хворих у домашніх умовах; 2) заступни-

цтво, опіка; 3) заступництво, те саме, що патронат. Термін «патронат» у свою чергу тлумачиться: 1) у Стародавньому Римі – влада, становище патрона, його заступництво; 2) взагалі заступництво з чийого боку. 3) розм. державний заклад для утримання сиріт [1].

У деяких словниках української мови терміни – «патронаж» і «патронат» взагалі не згадаються.

Проаналізувавши ряд законодавчих актів, автору вдалося встановити різні форми патронажу про, що не згадувалося у жодному із проаналізованих нами словників.

Зокрема, за Законом України «Про освіту» існує «педагогічний патронаж» та «соціально-педагогічний патронаж». Зміст даного нормативно-правового акту дає зрозуміти, що вказані поняття є синонімами. Відповідно до ст. 3 зазначеного Закону, право громадян на освіту забезпечується, «різними формами навчання – очною, вечірньою, заочною, екстернатом, а також педагогічним патронажем». А ст. 22 Закону вказує, що «соціально-педагогічний патронаж у системі освіти сприяє взаємодії навчальних закладів, сім'ї і суспільства у вихованні дітей, їх адаптації до умов соціального середовища, забезпечує консультативну допомогу батькам, особам, які їх замінюють. Педагогічний патронаж здійснюється соціальними педагогами [2]. Тобто як бачимо, визначень самих понять у законі не має.

Закон України «Про соціальні послуги»

передбачає соціально-побутовий патронаж щодо осіб, окремих соціальних груп, які перебувають у складних життєвих обставинах, і не можуть самотійно їх подолати. Соціально-побутовий патронаж надається соціальними службами[4].

У вітчизняному законодавстві існує також «медичний патронаж» – повсякденна допомога за місцем проживання (вдома), яка надається інвалідам, дітям-інвалідам з важкими формами інвалідності, які згідно з медичним висновком потребують постійного стороннього догляду, підприємствами, установами, закладами системи реабілітації інвалідів [3].

У свою чергу законодавець дає визначення поняття «соціальний патронаж», але що показово таких визначень є декілька, і вони абсолютно різні, перше з них містив Закон України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» (№ 1104-IV) від 10.07.2003 р., який втратив свою чинність на підставі Закону України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» (№ 3160-VI) від 17.03.2011 р.; друге – в останньому вищенаведеному законі[5], [6].

Закон України № 1104-IV давав таке визначення терміну «соціальний патронаж» – комплекс заходів державної підтримки та допомоги звільненим особам, які здійснюються з метою сприяння цим особам у працевлаштуванні, професійній переорієнтації та перепідготовці, створення належних житлово-побутових умов, запобігання впливу на них криміногенних факторів»[5].

Новоприйнятий Закон України № 3160-IV визначає, що: «соціальний патронаж – допомога звільненим особам шляхом здійснення комплексу правових, економічних, організаційних, психологічних, соціальних та інших заходів, зокрема надання послуг, спрямованих на їх соціальну адаптацію». На нашу думку, друге визначення більш чітко розкриває зміст терміну «патронаж»[6].

Водночас у Наказі Міністерства соціальної політики України «Про затвердження

Переліку соціальних послуг, що надаються особам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самотійно їх подолати» №537 від 03.09.2012 р. йдеться про те, що «соціальний супровід/патронаж – обстеження, оцінка потреб, визначення шляхів вирішення основних проблем; складання індивідуального плану соціального супроводу; залучення отримувача послуги до виконання індивідуального плану соціального супроводу; оцінка результатів виконання індивідуального плану соціального супроводу; регулярні зустрічі чи відвідування отримувача послуги з метою моніторингу виконання поставлених завдань; сприяння у отриманні інших послуг, організації взаємодії з іншими суб'єктами соціального супроводу; допомога в усвідомленні значення дій та/або розвитку вміння керувати ними; навчання та розвиток навичок; психологічне консультування; психологічна підтримка» [7].

Тобто термін «соціальний патронаж», як бачимо, вживається у різних значеннях, які можна аналізувати як ширше (патронаж відносно соціально незахищених верств населення) та вужче (до осіб, які відбули покарання або звільнені від подальшого відбування покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі).

Ми, як юристи, будемо користуватися тим визначенням, яке закріплено у діючому законі не вдаючись до його ґрунтовного аналізу, оскільки мета статті з'ясувати яким чином та наскільки якісно, та чи взагалі спроможна буде служба пробачії, у разі її створення в Україні, здійснювати соціальний патронаж.

І що, цікаво відповідно до Закону України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» (№ 3160-VI) соціальний патронаж щодо осіб вказаних у назві закону здійснюють суб'єкти соціального патронажу – до яких відносяться центральні і місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, об'єднання громадян, а також фізичні особи, які здійснюють соціальний патронаж[6].

А ось щодо неповнолітніх, які вчинили правопорушення передбачається, що патронаж буде здійснювати служба пробації. Підтвердженням цьому є наступні нормативно-правові акти та документи, які приймалися для їх виконання.

Концепція розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх, затверджена Указом Президента України від 24.05.2011 року № 597/2011 передбачає здійснення таких основних заходів з розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх як:

1) удосконалення превентивної та профілактичної роботи шляхом гарантування соціального патронажу неповнолітніх, які відбувають покарання у спеціальних виховних установах та закладах соціальної реабілітації або звільнені з них;

4) створення ефективної системи реабілітації неповнолітніх, які вчинили правопорушення, з метою їх перевиховання та ресоціалізації шляхом сприяння створенню служби пробації для неповнолітніх, однією з функцій якої має бути збір, узагальнення та надання суду інформації соціально-психологічного характеру про особу неповнолітнього правопорушника, а також забезпечення здійснення належно-гопатронажу щодо неповнолітніх, які перебувають у спеціальних виховних установах або звільнені з них, сприяння їх соціальній адаптації та реінтеграції, зокрема, шляхом забезпечення таких неповнолітніх соціальним житлом, надання допомоги у працевлаштуванні, отриманні освіти [11].

У Розпорядженні Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні» від 12 жовтня 2011 р. № 1039-р Мініюсту, ДПтС, МВС у 2012 році підготувати та подати в установленому порядку на розгляд Кабінету Міністрів України пропозиції щодо створення служби пробації, однією із функцій якої повинне бути забезпечення належного патронажу неповнолітніх, що відбувають покарання у спеціальних виховних установах або звільнені з них, сприяння їх соціальній адаптації та реінтеграції [10].

У свою чергу, якщо звернутися до заре-

єстрованих на сьогоднішній день проектів законів у сфері пробації, там зазначається наступне. У законопроекті від 04.01.2013 р. «Про службу пробації» вказано, що пробація може передбачати такі заходи, у тому числі: надання соціальних послуг та сприяння у вирішенні соціально-побутових проблем осіб, до яких застосовано пробацію (працевлаштування; отримання документів; забезпечення місцем проживання й реєстрації; медичне забезпечення; отримання освіти та професії; інших проблемних питань) спільно з іншими державними органами і громадськими організаціями, на які покладаються обов'язки з проведення роботи і надання допомоги засудженим; надання психологічної допомоги особам, до яких застосовано пробацію[9]. На наше переконання, зазначені заходи і є тим «соціальним патронажем», визначення якого дано у Законі № 3160-IV, лише здійснюватимуться вони щодо різних категорій засуджених.

Відповідно до Закону № 3160-IV соціальний патронаж здійснюється щодо звільнених осіб, тобто осіб, які відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, а також звільнених від подальшого відбування зазначених видів покарань. До останніх, за законом, належать у тому числі й умовно-достроково звільнені особи. Саме ці особи, за законопроектом «Про службу пробації», якщо у постанові суду при умовно-достроковому звільненні їм призначаються заходи пробації, то вони, стають вже її підобліковими.

Але, це, на нашу думку, суперечить принципам справедливості, гуманізму, демократизму, рівності засуджених перед законом. Й є не доречно, не доцільно, й в край неефективно, якщо контроль, наприклад, за умовно-достроково звільненими особами, як це зараз передбачено законодавством, здійснює один орган (кримінально-виконавча інспекція), а соціальний патронаж інший (суб'єкти соціального-патронажу). Все це повинно координуватися й робитися у комплексі органом єдиної системи. Тому, законодавцю, при прийнятті Закону України «Про службу пробації», треба буде у майбутньому визначитися у

тому числі, й щодо того, який орган буде надавати соціальний патронаж умовно-достроково звільненим особам.

Ми пропонуємо, аби служба пробації здійснювала облік, контроль, й соціальний патронаж не лише щодо умовно-достроково звільнених осіб, до яких застосовано заходи пробації за рішенням суду, але й щодо всіх умовно-достроково звільнених, які перебуватимуть на її обліку.

Перший плюс, на користь служби пробації одразу стає очевидним, оскільки під час підготовки особи, яка може бути умовно-достроково звільнена, до звільнення, засуджений одразу інформується до якої служби пробації, за обраним ними місцем проживання, він має з'явитися для постановки його на облік. Й відповідно служба пробації інформує своїх колег тієї служби пробації, яка розташована територіально за місцем проживання, обраним засудженим, про існуючі у нього проблеми (трудові, побутові, реєстрація, паспорт, тощо), який збирається звільнитися умовно-достроково, якщо такі у нього є. За цей час відповідна служба пробації організовує вирішення вказаних, працівниками тієї служби пробації, яка готує засудженого в установі, проблем, й на час постановки на облік особу, звільнену умовно-достроково, вона за сприянням відповідних органів спроможна буде допомогти засудженому.

Але, щоб це здійснити необхідно досконалим прописати загальні механізми взаємодії служби пробації з державними і недержавними органами і організаціями, фізичними особами та об'єднаннями громадян, потім укладати відповідні договори по мірі співпраці щодо вирішенні питань засуджених.

Ми розуміємо, що така співпраця одразу не налагодиться, але якщо службу пробації визнати на законодавчому рівні координуючим органом щодо надання соціального патронажу осіб, які перебувають у неї на обліку, й встановити кримінальну відповідальність за недобросовісне виконання своїх службових обов'язків кожним із учасників цього процесу, то, на наше переконання, можливо буде досягти дійсної соціальної адаптації засуджених.

Тому, законодавцю треба остаточно вирішити, який органом буде більш спроможним вирішити питання соціальної адаптації умовно-достроково звільнених, при цьому урахувавши той факт, що у більшості країн світу, де функціонують служби пробації, умовно-достроково звільненні є клієнтами саме служби пробації. Примітно й те, що засуджені, які відбувають виправні роботи під контролем кримінально-виконавчої інспекції (можливо, саме вона стане протитом служби пробації) мають право на умовно-дострокове звільнення.

Далі, відповідно до законопроекту «Про службу пробації», пробація призначається судом, а отже, вона є обов'язковою як для виконання, так і відбування, це, мабуть, стосується й її заходів:

- здійснення контролю за дотриманням особами, до яких застосовано пробацію, виконання покладених обов'язків й зобов'язань та дотриманням обмежень;

- здійснення нагляду за поведінкою осіб, до яких застосовано пробацію, за місцем проживання, роботи та навчання;

- проведення соціальної та виховної роботи з особами, до яких застосовано пробацію;

-

- надання соціальних послуг та сприяння у вирішенні соціально-побутових проблем осіб, до яких застосовано пробацію (працевлаштування; отримання документів; забезпечення місцем проживання й реєстрації; медичне забезпечення; отримання освіти та професії; інших проблемних питань) спільно з іншими державними органами і громадськими організаціями, на які покладаються обов'язки з проведення роботи і надання допомоги засудженим.

Про те, чи можна вважати останній захід обов'язковим для виконання засудженим!? Думаємо, що ні. Та й, у всьому світі, й відповідно до міжнародних стандартів необхідно отримати згоду правопорушника на надання йому такої допомоги, він повинен саме за нею звернутися, але жодним чином не нав'язувати її, лише проінформувати про можливість надання допомоги!

Тому, виходить, що у законопроекті через раз, один захід є обов'язковим, а інший

добровільним, з юридичної точки це, як мінімум, не коректно.

За Законом № 3160-IV соціальний патронаж здійснюється стосовно звільнених осіб, які звернулися до суб'єктів соціального патронажу протягом шести місяців після звільнення з установ виконання покарань. Тобто він є добровільним з боку засуджених. Хочуть звертаються, хочуть не звертаються. І це правильно.

Другим законопроектом у сфері пробації – є проект закону «Про пробацію» від 18.01.2013 р., так ось він не відносить умовно-достроково звільнених до клієнтів служби пробації, при цьому серед завдань пробації передбачає здійснення заходів щодо підготовки осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення[8].

Як сказано у ч. 1 ст. 6 Закону України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк»: «З метою соціальної адаптації перед звільненням з установи виконання покарань адміністрацією зазначеної установи вживаються заходи з підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, спільно із суб'єктами соціального патронажу, які надають цим особам допомогу щодо трудового і побутового влаштування за обраним ними місцем проживання». Тоді, як висновок із двох попередніх стверджень буде таким, що орган, який здійснює пробацію автоматично стає суб'єктом соціального патронажу, оскільки здійснює заходи з підготовки осіб до звільнення. Незалежно від того як цей орган буде йменуватися: служба пробації, пробаційна інспекція, органи пробації або служба пробації кримінально-виконавчої інспекції на нього має розповсюджуватися вище вказаний закон.

Ми буде користуватися як і раніше терміном «служба пробації».

Та навіть у разі прийняття проекту закону «Про пробацію» й внесення в Закон України № 3160-IV змін, визначивши ще одним із суб'єктів соціального патронажу службу пробації, прописавши у Розділ III

«Повноваження суб'єктів соціального патронажу» окрему статтю, і з зазначенням повноважень служби пробації щодо здійснення соціального патронажу, сам процес соціальної адаптації буде розірваний. Це можливо пояснити тим, що із засудженим, спочатку працює один орган (служба пробації), готуючи його до звільнення, після того, як він опиняється в суспільстві йому необхідно звертатися й контактувати зовсім з іншими органами (суб'єктами соціального патронажу), які у свою чергу відправляють засудженого до третіх органів, спроможних йому допомогти. Здається, що такий бюрократичний ланцюжок призведе лише до того, що у засудженого просто відпаде бажання з тикатися з такою кількістю чиновників.

А тому, як вихід, й незалежно від того який законопроект у сфері пробації буде прийнятий, а може жоден із них не отримає право на майбутнє, у будь-якому випадку, необхідно, на наше переконання, всю функцію по підготовці засуджених до звільнення, соціальному супроводу та соціальному патронажу покласти на один єдиний орган. Саме він має стати координуючим центром щодо надання допомоги засудженим у будь-якій важкій життєвій ситуації. І таким органом, на нашу думку, може бути служба пробація, яка як орган виконання покарань працюючи в одній системі з установами виконання покарань готуватиме засуджених до звільнення, й приймати їх у разі їхнього звернення до своїх стін з метою надання правової, економічної, організаційної, психологічної, соціальної та іншої необхідної допомоги. Це стосується не тільки осіб умовно-достроково звільнених, а й тих, які відбули свій строк покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі, й звільнені з установи. Ще в колонії чи виправному центрі працівники служби пробації дізнаються про потреби засудженого, який буде звільнений. Таку поінформованість, ми пропонуємо забезпечити, шляхом надсилання працівником служби пробації, в територіальному районі якого перебуває відповідна установа, анкету, що заповнює засудженого. У разі існування неточностей, або виникнення необхідності зустрітися з

засудженим для з'ясування додаткової інформації працівник служби пробації виїжджає до установи. Потім він надсилає всю зібрану інформацію, яка містить дані про необхідну допомогу та проблеми, які існують у засудженого, до тієї служби пробації, яка розташована в районі обраного засудженим місця проживання. Після отримання такої інформації працівники служби пробації завчасно вирішують ті питання засудженого, які можна здійснити без його присутності. Ці питання вирішуються попередньо аби у разі звернення засудженого до служби пробації її працівники могли проінформувати його яким чином, у який строк можливе вирішення його питання, до яких органів необхідно звернутися засудженому, при цьому йому надаються направлення до цих органів аби прискорити процес допомоги. Й відповідно, служба пробації звітує, яким чином і яким органами була надана та чи інша допомога, чи були дотримані її строки.

Ще один плюс даного нововведення ми вбачаємо, у наступному. Якщо як і задумано, служба пробації буде готувати досудові доповіді на підозрюваних, обвинувачених (підсудних), то відповідно у разі їх засудження, оригінал такої доповіді залишається у кримінальній справі, один її дублікат передається, у разі засудження особи до обмеження чи позбавлення волі, до установи, інша копія залишається в службі пробації. І тоді коли особу необхідно підготувати до звільнення працівник служби пробації підіймає з архіву дану доповідь, й користується нею для повноцінного володіння інформацією про особу. Потім пересилає цю доповідь та всі матеріали підготовлені у процесі підготовки засудженого до звільнення до служби пробації за обраним місцем проживання засудженого. У майбутньому необхідно створити такий електронний реєстр, куди б заносилися вище вказані дані за зразком з'єдиним реєстром досудових розслідувань. Це спростило та прискорило б процес доступу працівника служби пробації до необхідної інформації про кожного засудженого. Це саме стосується й введення електронної системи, через яку можна було дізнатися працівникам правоохорон-

них органів дату звільнення засудженого з установи (розмежування по областям та установам), дату, коли може бути застосоване умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, та дату постанову суду, яку заносить в електронний облік адміністрація установ тощо. До введення електронного обліку адміністрація установи має за 2 місяці до звільнення засудженого повідомляти службу пробації про нього.

Отже, як висновок, із усього вище викладеного, у разі створення служби пробації в Україні, вона має стати потужним органом виконання покарань та соціального патронажу як щодо дорослих, так і неповнолітніх осіб, які вчинили правопорушення. Соціальні послуги, як і раніше надаватимуться соціальними службами, а служба пробації – будескоординувати діяльність усіх служб, органів, організацій, об'єднань, волонтерів, які безпосередньо спроможні та бажають надавати будь-який вид допомоги вказаним особам. Саме тоді, можливо, ефективніше спрацюватиме й превентивний механізм, швидше буде досягатися мета виправлення, ресоціалізації та соціальної адаптації засуджених.

Список використаних джерел

1. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К.: «Укр. Енцикл», 2002. – Т. 4: Н – П. – 720 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Автор, керівник проекту і гол. редактор В. Т. Бусел. – Київ, Ірпінь: ВТФ Перун, 2005.
3. Закон України «Про освіту» // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 34. – стаття 451.
4. Закон України «Про соціальні послуги» // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 45. – стаття 358.
5. Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 2. – стаття 36.
6. Закон України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 6. – стаття 39.

АНОТАЦІЯ

У статті розглядаються передумови наділення служби пробачії, у разі її створення в Україні, функцією соціального патронажу. На основі вивченого зарубіжного досвіду, з'ясовується здатність майбутньої служби забезпечувати належний соціальний патронаж щодо під облікових осіб.

SUMMARY

The article discusses the backgrounds of giving probation, in the case it is established in Ukraine, with the function of social patronage. On the basis of the studied foreign experience, here is appeared the ability of future service of providing an adequate social patronage for the account of persons.

7. Закон України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 38. – стаття 380.

8. Наказ Міністерства соціальної політики України «Про затвердження Переліку соціальних послуг, що надаються особам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати» // Офіційний вісник України. – 2012. – № 74. – стаття 2993.

9. Указ Президента України «Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх» // Офіційний вісник

Президента України. – 2011. – № 16. – стаття 748.

10. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні» // Урядовий кур'єр. – 2011. – № 208.

11. Проект Закону «Про пробачію» № 1197-1 [Електронний ресурс] // http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45499

12. Проект Закону «Про службу пробачії» № 1197 [Електронний ресурс] // http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45301